

A *Kiss catechismus* ismeretlen kiadásának sajátos példányáról

Mivel a köszöntő kötetek megengednek némi műfaji lazaságot, alábbi soraimat nem a tanulmányírás szabályai szerint pötyögtetem be a gépbe, hanem inkább történetet mondok, ami egyúttal a könyvtörténetbe is (az Ünnepelet hatására is) belekontárkodó levéltáros munkamódszerére is fényt vet.

László Dezső kolozsvári református lelkipásztor, közíró, volt országgyűlési képviselő és levéltáros¹ gazdag hagyatékát özvegye, Vidovszky Éva családtagjai segítségével szakszerűen rendezte, és a belvárosi parókián lévő lakásában őrizte. Halála (2003. március 28.) után fia, dr. László Ferenc muzikológus, zeneakadémiai tanár számolta fel a lakást, a hagyatékot (kéziratok, levelezés stb.) az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltárnak adta át a tárolására szolgáló szekrényvel együtt. Az átvétel után László tanár úr említette, hogy édesapja könyvtárát a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtárának adományozták, de maradt még vagy két-doboznyi könyv, nézzem át, hátha kerül valami hasznos a levéltár számára.

Az átnézés során szemembe ötlött egy igen rossz állapotú, szúrágta, lapjaira szétesett kötet, préselt bőrkötése is elázott valamikor, és az első táblából 16. századi nyomtatványnak tűnő lapok kerültek elő. Elsőre e lapok tűntek izgalmasabbnak, maga a *Keresztényi tudomány, avagy kiss catechismus...* címet viselő kötet 1723-ban jelent meg Kassán, erre csak legyintettem gondolatban, biztosan van belőle több is, a szakirodalom meg bizonyára régóta ismeri.

A szétázott, de penészedés nélkül megszáradt tábla lapjait nem volt nehéz azonosítani, az egyikén ugyanis a *Candido lectori* megszólítással kezdődő előszó olvasható a szerző nevével együtt: Christian Francken Gardelebiensis. Retrospektív bibliográfiáinkban könnyen megtalálható a kiadvány teljes címeírása: *Epictetus: Epicteti philosophi stoici enchiridion, in quo ingeniosissime docetur, quemadmodum ad animi tranquillitatem beatitudinemque presentis vite perueniri possit...* Claudiopoli, 1585, apud Gasparem Helti. 8rét, 123 folio.²

A kolozsvári Heltai-műhelyben 1585-ben kiadott Epiktétosz-féle sztoikus életfilozófiát Christian Francken, a kolozsvári unitárius iskola rektora rendezte sajtó alá, amint ajánlásából is kiderül, két német kortársa munkájának felhasználásával: Hieronymus Wolf evangélikus iskolamester fordította latinra és Thomas Kirchmeyer látta el magyarázatokkal. A mű iskolai használatra készült. Nem számít különleges ritkaságnak, a kolozsvári Unitárius Kollégium Könyvtárában (ma az Akadémiai Könyvtárban) 3, a Központi Egyetemi Könyvtárban 1, az Országos Széchényi Könyvtárban 3, az MTA Könyvtárában 1, a gyulafehérvári Batthyaneumban 1 példányát őrzik, de Krakkóban, Poznańban és Prágában is van 1-1 példány. A példányok nagyobb része ép.

A most vizsgált könyvtáblába a kommentált Epiktétoszból 12 lap, az eredeti 123 fóliónak épp a 10%-a került bele. A 12 lap nem egymás után következik, a teljes kötet A–Q-ig terjedő íveiből az A–M-ig mindegyik ívből van egy-egy lap. Megmaradt az A2 ívjelzésű fólión az előszó két oldala is.

Az Epiktétosz-kötet eredeti előzéklapjaiból is bekerült három a könyvtáblába, igen rongált, szúette állapotban vannak az A2–D2 jelzésű lapokkal együtt. Ezek az előzéklapokon tulajdonosbejegyzések is olvashatók: „Est Stephani ...sdi In manib[us] Domi[ni] ... salus mea. Stephanus est [posses]sor hujus li[bri] Nadasdi” „Est Stephani Nadasdi” (17. sz.) „Sum verus possessor hujus libri cui voquor Stephanus Fajnik. Finis.” (17. sz.) Nadasdi István kezével egy magyar nyelvű, nyolcsoros bejegyzés is olvasható: „Asztali áldás. Nagy kegyelmű Istenünk es igen irgalmas menyei Szent Atya[nk]. Kérünk [tég]edet szenteld megh minék[ün]k ez te teremtésidet ... őket egessesg ... tápláltatasunkra ... penig áldásidért hálá ... Szent Fiadnak az mi Urunk

¹ Életére lásd *László Dezső emlékezete*, szerk. CSEKE Péter, Kolozsvár, Polis, 2004.

² RMNy 565, RMK II. 186.

[Jes]us Christus altala. Amen.” Ezt csak azzal magyarázhatom, hogy e kötet az egymást váltó tulajdonosok kezén igen megrongálódott, talán az olvasói érdeklődés is csökkent iránta, és selejtpapírként került a könyvkötő műhelyébe, valamikor 1723 táján.

A könyvkötők a táblához szükséges lemezpapírt leggyakrabban makulatúralapok összeragasztásával állították elő, a használt és fölöslegessé vált papír olcsóbb lévén. Leginkább nyomdákban szereztek be a papírhulladékot, korrekktúraíveket, elrontott nyomtatványokat, kéziratokat hasznosítottak így újra.³ Előfordult az is, hogy selejtezésre ítélt levéltári iratok kerültek be a kötetstáblákba, Vincze Zoltán például Szék bányaváros egyik 18. századi jegyzőkönyvének táblájából nyomtatványokat, levélfogalmazványokat, irattöredékeket áztatott ki.⁴ Mostani nyomozásom az bizonyítja, hogy a használt papír beszerzési körébe a régi könyvek is beletartozhattak.

Bár elég rossz állapotban maradt fenn a katekizmus első táblájának vaknyomásos barna bőrborítása, a minták azért azonosíthatók. Kurta József könyvtáros véleménye szerint erdélyi műhelyben készült, a középmező akantuszleveles sarokbélyegzőjét egy 1640-es gyulafehérvári kiadvány tábláján is fölfedezte.⁵ Egyébként az első táblát, valamikori utólagos javításként, otromba madzagoltésekkel fogták hozzá a könyvtesthez.

Végül a kezdetben nem túl jelentősnek ítélt 18. századi nyomtatványnak, a *Kiss catechismus*nak is utánanéztam, és előzetes vélekedésem tévesnek bizonyult. A Petrik mutatójában nem szerepelt a kassai akadémiai nyomda kiadványai között, a Pótlások kötete pedig csak egy későbbi kiadását ismeri: Kassa, 1744, Akadémiai bötükkal, 12rét, 190 l., a Debreceni Ref. Kollégium Nagykönyvtára őriz belőle egy példányt.⁶ Ilyenkor a mindentudó szakemberekhez, az OSZK régi könyveseihez fordul az ember, és érdeklődésemre V. Ecsedy Judit megerősítette, hogy a katekizmusnak ez a korai kiadása mindeddig ismeretlen.

Teljes címeírása: *Keresztenyi tudomány, avagy kiss catechismus, melyet a kisdedek és a meg-térteknek kedvéért, Seraphicus Szent Ferencz szerzetiből való egy minorita barát más könyvekből egybeszedett. és meltosagos groff nagy-karolyi Karolyi Ferencz ur ö nagysága, tekintetes nemes Szatthmár vármegyének örökös fő-ispánnya etc. istenes kölcségével ki-nyomtatott.* Kassán, az akadémiai bötükkal, Frauenheim Janos által 1723-dik eszt. 8rét, 96 l. Címlapján IHS nyomdászjelvény, harmadik oldalán szedett körzetekből összeállított vignetta látható, az első mondat A betűs iniciáléval kezdődik.

Mint már jeleztem, a nyolcadrétű, 96 lapos katekizmuskötet eléggé rongált, de a füzése aránylag ép, a nyomtatvány szinte hiánytalan, csak az 5–6. oldalt tartalmazó A3 levél vészett el. Jellegzetessége, hogy az utolsó két oldalt kisebb fokozatú betűkből szedték, hogy a szöveg elférjen 6 íven, és a legvégén még egy záródísznek is maradt hely. Címlapján tulajdonosbejegyzés olvasható: „Stephanus Boer”, 18. századi kézírással, a címlap verzőján, igen gyakorlatlan kéztől: „hic liber meus Lazarus Pais Anno Eszer Hetszaz nocvakilenc”, a hátvédlapon pedig: „Mezei János” (18. sz.).

Nyomozásom fent részletezett eredményeiről még 2004-ben tájékoztattam László Ferencet, aki nagyon örült, hogy a rongyollott kötet ilyen jelentősnek bizonyult. Jeleztem neki, hogy mindezeket közölni is szeretném, ő pedig úgy rendelkezett, hogy a tanulmány megjelenése után a könyv kerüljön a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtárába. Különbféle okok miatt a közlés mind ez ideig elmaradt, időközben 2010-ben László Ferenc is elhunyt, ezért a kötetet – rendbetétele után – apa és fia emlékének ajánlva fogom átadni az említett könyvtárnak.

³ BORSA Gedeon, *Nyomtatványok Manlius kötetstábláiban*, Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1972, Bp., OSZK, 1975, 166.

⁴ Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár, G 2 Pokoly–Nagy-gyűjtemény, nr. 502. A kiáztatott lapokat Vincze Zoltán a levéltárnak adományozta 2012-ben.

⁵ MEDGYESI Pál, *Szent atyák öröme*, RMNy 1826, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtára, RMK 29. Kurta József könyvtáros szíves közlését köszönöm.

⁶ PETRIK Géza, *Magyarország bibliographiája 1712–1860*, VI, *Nyomda- és kiadástörténeti mutató*, Bp., 1972; VII, *Pótlások*, Bp., 1989, 260.